

Усі ці функції мови тісно взаємопов'язані, поліфункціональність мови необхідно враховувати в навчально-мовленнєвій діяльності дітей дошкільного віку. З поліфункціональності мови випливають принципи організації мовленнєвої діяльності та розвитку мовлення дітей.

ПРИНЦИПИ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ І НАВЧАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ РІДНОЇ МОВИ

- 1. Комунікативна спрямованість навчання.** Цей принцип означає, що навчання дітей рідної мови повинно бути спрямоване на оволодіння рідною мовою як засобом спілкування; на засвоєння дітьми дошкільного віку навичок розмовної літературної української мови та вміння практично їх використовувати відповідно до ситуації спілкування.
- 2. Комплексний підхід до розвитку мовлення,** що передбачає вирішення на одному занятті кількох різних мовленнєвих завдань. Наприклад, словникова робота, граматична правильність та розвиток зв'язного мовлення або виховання звукової культури мовлення, словникова робота, розмовне діалогічне мовлення. Педагог працює одночасно над збагаченням словника дітей (гносеологічна функція), правильною звуковимовою слів, інтонаційною виразністю мовлення та активізацією засвоєних слів у зв'язному мовленні.
- 3. Принцип сенсорно-лінгвістичного розвитку** (термін Є. І. Тихеевої) дитини в процесі навчання її рідної мови. Навчально-мовленнєву діяльність дитини потрібно організовувати так, щоб дитина засвоювала нові слова на основі чуттєвого досвіду (сенсорики) за допомогою різних аналізаторів (зорового, слухового, смакового, дотикового тощо). Дитина повинна спочатку побачити предмет (явище, річ), відчувати всі його властивості (гладенький, м'який, холодний, солодкий тощо) та ознаки,

сприйняти цей предмет у взаємозв'язку його якостей, властивостей, ознак. У дитини повинно сформуватись уявлення, образ предмета, а вже потім це уявлення вона позначає словом, яке згодом перетворюється на поняття.

Цей принцип передбачає словникову роботу, спрямовану на введення нової лексики на заняттях з усіх розділів програми виховання і навчання дітей у дошкільному закладі: ознайомлення з довкіллям, природою, образотворча діяльність, художня література, музика, математика, фізичне виховання. Дітям слід пояснити специфічні терміни і поняття, якими вони користуються протягом цих занять (лічба, малювання, аплікація, шиккування тощо).

4. **Принцип взаємозв'язку мислення, мови і мовлення** передбачає практичне ознайомлення дітей з граматичними формами рідної мови (рід, число, відмінкові закінчення, клична форма, невідмінювані слова), артикуляцією звуків, багатозначністю слів, синонімами, антонімами, композицією тексту тощо. Ознайомлення відбувається у процесі мовленнєвої діяльності дітей (ігрові вправи, мовленнєві ситуації, розповідання, дидактичні ігри тощо), спрямованої на активізацію їхнього мовлення і розвиток мислення (вправи на класифікацію предметів, узагальнення, абстрагування та ін.). Засвоєння словника є основою засвоєння понять; оволодіння граматичною правильністю мовлення сприяє розвитку логічного мислення, «логіки мови» (К. Д. Ушинський). Оволодіння звуковою культурою мовлення сприяє виразності й емоційності мовлення, культурі мовленнєвого спілкування. Культура мовлення є необхідною умовою культури мислення.

Оволодіваючи мовою, дитина водночас учиться мислити: в неї розвиваються такі розумові операції, як аналіз, синтез, зіставлення, порівняння, абстрагування, узагальнення, класифікація. Завдяки мові діти практично засвоюють операції дедукції (узагальнюють поодинокі факти) та індукції (загальний висновок поширюють на поодинокі факти).

5. **Домінуюча роль діяльності в розвитку мовлення та навчання дітей рідної мови.** Відомо, що психічний розвиток дитини відбувається у процесі її діяльності. Розвинуте мовлення обслуговує всі види діяльності.

У лінгводидактиці утвердився діяльнісний підхід до мовлення. Мовлення розглядається як мовленнєва діяльність, в якій у процесі спілкування використовують мовні засоби. Діяльнісний підхід до мовлення сприяє підвищенню ефективності розвитку мовлення і навчання дітей рідної мови, дає змогу чіткіше спрямувати роботу на формування мовленнєвих умінь і навичок, виступає «показником засвоєння мови» (Н. А. Пашковська). Водночас мовлення є саме продуктом мовленнєвої діяльності, у процесі якої використовуються одиниці мови, її категорії, форми і норми.

Мовленнєва діяльність виявляється у здатності людини до мовлення. Вона має таку саму структуру, як і будь-яка інша діяльність. Мовленнєва діяльність характеризується цілеспрямованістю (наявністю мети, завдань, мотивів), структурністю (мовні дії та операції), планомірністю (складання плану та реалізація його), оцінкою її результатів.

Навчально-мовленнєва діяльність — це організований, цілеспрямований процес використання мови з метою передавання та засвоєння суспільно-історичного досвіду, оволодіння суспільними способами дії у сфері наукових понять, встановлення комунікацій та планування своїх дій. У процесі навчально-мовленнєвої діяльності в дітей формуються мовленнєві навички і вміння. Навчально-мовленнєва діяльність проходить у вигляді занять, у ході яких вихователь може використовувати й інші види діяльності.

Кожному віковому періоду психічного розвитку відповідає свій провідний вид діяльності, у процесі якої формуються і перебудовуються психічні процеси, від якої залежать психічні зміни особистості, у процесі якої виникають нові види діяльності. Протягом перших семи років життя в дитини послідовно змінюються провідні види діяльності: в немовляти — емоційне спілкування дитини з дорослими, у ранньому віці — знаряддево-предметна діяльність, у дошкільному — ігрова. Всі види діяльності дитини взаємопов'язані; та все ж вихователю необхідно враховувати в процесі розвитку мовлення та навчання рідної мови провідний, домінуючий тип діяльності. Отже, у процесі організації навчально-мовленнєвої діяльності на мовленнєвих заняттях слід максимально використовувати ігрові методи і прийоми навчання: дидактичні та народні ігри, ігрові мовленнєві (життєві) ситуації, ігрові діалоги, драматизації тощо.

Навчання мови як діяльності передбачає також включення мовлення в різні види діяльності: пізнавальну, художню, театралізовану, конструктивну та ін. Це допоможе створити основу для оволодіння мовою на чуттєвому досвіді дитини (спостереження у природі, ліплення з глини, малювання фарбами) та в активній захоплюючій діяльності (ігри, театри, драматизація).

6. **Принцип забезпечення максимальної мовленнєвої активності дітей у процесі діяльності та на заняттях.** Цього можна досягти, якщо проводити заняття з невеличкими групами дітей, створюючи можливість для активного говоріння кожній дитині. Ефективність кожного мовленнєвого заняття визначається питомою вагою інтенсивної мовленнєвої практики.
7. **Емоційна насиченість заняття** забезпечується використанням сюрпризних моментів, ігрових прийомів, різних ігор (дидактичних, народних, рухливих із текстом, театралізованих тощо), віршів, малих фольклорних жанрів, активної діяльності дітей.
8. **Національна спрямованість розвитку мовлення і навчання дітей рідної мови.** Спілкування з дитиною рідною мовою з першого року життя повинно відбуватися в царині кращих зразків українського фольклору: забавлянки, утішки, пісні, ігри-забави, жарти. Впродовж дошкільного віку дітей знайомлять із національними іграшками, посудом, одягом, символами та оберегами, поповнюють словник дітей традиційно українською лексикою (свищик, вишиванка, горнятко, куманець, барильце тощо), приказками та фразеологічними зворотами (як мед, так і ложкою; світ за очі; аби день до вечора), образними виразами (зайчик-побігайчик, мишка-шкряботушка, червона калина, золотий місяць). Дитина бере участь у святкуванні українських національних свят, вивчає обрядові вірші, пісні. Дитяче мовлення набуває окраси національного колориту.
9. **Принцип оцінки виразності мовлення** — це розуміння внутрішнього світу людини, втіленого в мові, уміння висловлювати свої емоції, почуття, оцінювальні судження. Цей принцип реалізується на заняттях із художньої літератури та розвитку

мовлення. Дітей вчать емоційно сприймати зміст художніх творів, відчувати характер (радісний, урочистий, сумний, веселий, жартівливий), помічати особливості літературної мови (епітети, повтори, образні вирази), передавати своє ставлення до змісту та персонажів твору, користуватись емоційно-виразними засобами інтонації.

10. Принцип розвитку чуття мови. На кінець дошкільного віку дитина повинна практично засвоїти норми рідної мови (відповідно до орфоепічних вимог), навчитися вільно спілкуватися рідною мовою в будь-яких ситуаціях. За допомогою мовленнєвого зразка вихователь розвиває у дітей у процесі мовленнєвої діяльності лексичне, фонетичне, граматичне, орфоепічне та стилістичне чуття.

11. Прискорення темпів розвитку мовлення і збагачення мови (або принцип мовної наступності) полягає в поступовому ускладненні змісту, методів і прийомів навчання від групи до групи. Насамперед дітей вчать відповідати на запитання за змістом картини, художнього твору, потім складати описові та сюжетні розповіді за зразком вихователя, переказувати художні тексти, а в старшому дошкільному віці вони вже самостійно складають творчі розповіді. Ускладнення навчання дітей рідної мови можна простежити на методичних прийомах: запитання, зразок розповіді, план розповіді, вказівки щодо самостійної розповіді.

Ці принципи стосуються всіх мовних розділів (лексики, фонетики, граматики, зв'язного мовлення) і використовуються у взаємозв'язку. Крім того, кожний мовний розділ має свої часткові спеціальні принципи, яких також потрібно дотримуватись, якщо ми хочемо, щоб дитина засвоїла всі норми літературної української мови вже на етапі дошкільного дитинства. Наприклад, *спеціальні принципи словникової роботи*:

- а) введення нових слів на основі чуттєвого досвіду (сенсорного виховання);
- б) включення слова в активну пізнавальну діяльність;
- в) вирішення всіх завдань словникової роботи в єдності;
- г) тлумачення дітям змісту понять;
- д) тематичний принцип словникової роботи.

Принципи формування граматичної правильності мовлення:

- 1) принцип однієї трудності (на занятті працюють лише над одним граматичним явищем);
- 2) автоматизація граматичних навичок;
- 3) презентація граматичних явищ з урахуванням віку та етапу навчання і т. ін.

Виховання звукової культури мовлення:

- а) розвиток фонематичного слуху;
- б) оцінка виразності мовлення;
- в) урахування різниці між буквою і звуком (вимова, написання);
- г) заміна діалектної вимови літературною тощо.

У галузі зв'язного мовлення:

- а) навчання за зразком вихователя;
- б) принцип самостійної побудови тексту тощо. Усі принципи — і загальні, і спеціальні — використовуються у поєднанні, вони обумовлюють ефективність мовленнєвого розвитку дитини.

БАЗИСНИЙ КОМПОНЕНТ МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Уперше в історії розвитку дошкільного виховання в Україні розроблено державний стандарт дошкільної ланки освіти — Базисний компонент дошкільної освіти (БКДО) [3].

БКДО визначає обов'язковий мінімум змісту основних освітніх програм, обсяг навантаження, вимоги до рівня розвиненості, вихованості та навченості дитини семи (шести) років, а також умови, за яких вони можуть бути досягнуті [3, с. 13].

Базисний компонент дошкільної освіти — це мінімально достатній та необхідний дитині для нормального функціонування в навколишньому середовищі ступінь компетентності, який передбачає набір особистісних властивостей, розвинених потреб